

Р.С. Қасымова , **Ж.Г. Искакова***

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: zig019@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН АРТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ (Квиллинг пен Эбру әдістерінің мысалында)

Мақалада студенттердің шығармашылық қабілеттерінің дамуы талданды. Күрделі стандартты емес жағдайларда шешім қабылдауға қабілетті болашақ шығармашыл, бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау негізінде арт-технологиялар ұсынылады. Зерттеудің ұғымдық аппаратындағы «шығармашылық» және «шығармашылық қабілеттер» ұғымдары салыстырылды. Білім алушылардың үздіксіз шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін жағдайлар мен ұстанымдар қарастырылған, олардың көмегімен оқу процесін ұйымдастыруға болады. Мақалада студенттердің шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталған квиллинг және эбру техникасының мазмұны көрсетілген. Арт-технология адамның мазасыздығын, эмоционалды стрессті жеңілдетуге көмектеседі. Арт-технологияларды оқу бөлмесінде және аудиторияда тиімді қолдану психологиялық микроклиматты тұрақтандыруға көмектеседі. Арт-технология – бұл көркем шығармашылық арқылы зияткерлік іс әрекетті оқыту. Арт технологиялар студенттерге өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар клиенттерге психологиялық көмек түрінде, олар өздерінің бағалауын көтереді, өзін-өзі реттеуге және мінез-құлықты бақылауға ықпал етеді. Практикалық бөлімде зерттеуге 100 адам қатысқан, эксперименттік жұмыстың нәтижелері ұсынылған. Зерттеу Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің базасында жүргізілген. Квиллинг пен эбру техникасын қолдана отырып, жасалған әдістеме негізінде студенттердің өзін-өзі бағалауы қалыпқа келді, эмоционалды тұрақтылық пен шығармашылық қабілеттері дамыды.

Түйін сөздер: шығармашылық, шығармашылық қызмет, зерттеушілік қызмет, студент, арт-технология, оқу процесі, қабілет.

R.S. Kassymova, Zh.G. Iskakova*

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: zig019@mail.ru

Development of students' creative abilities using art technologies (using the example of quilling and ebru methods)

The development of students' creative abilities is analyzed in the article. Art technologies are offered to train future creators and competitive specialists who are able to make decisions in complex non-standard situations. The concepts of "creativity" and "creative abilities" in the conceptual apparatus of the study are compared. The conditions and the proposed principles are considered, with the help of which it is possible to organize the educational process for the continuous development of students' creative abilities. The content of the quilling technique, the Ebru technique aimed at the development of creativity among students are presented in the article. The use of art technologies helps to relieve tension, emotional stress of a person. The effective use of art technologies helps to stabilize the psychological microclimate in the academic building and in the classroom. Art-technology is the teaching of intellectual activity through artistic creativity. Art technologies allow students to express themselves, as well as in the form of psychological assistance to clients, they can increase the self-esteem of a person who is capable of self-regulation and self-control. The results of an experimental work in which 100 people took part are presented in the practical part of the research. The research was conducted on the basis of the Al-Farabi Kazakh National University. On the basis of the created methodology mediated by the techniques of quilling and Ebru, students' self-esteem was normalized, emotional stability and creative abilities were developed.

Key words: creative activity, independent work, exploratory activity, student, art technology, educational process, the ability.

Р.С. Касымова, Ж.Г. Искакова*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: zig019@mail.ru

Развитие творческих способностей студентов с использованием арт-технологий (на примере методов квиллинга и эбру)

В статье проанализировано развитие творческих способностей студентов. Предлагаются арт-технологии для подготовки будущих педагогов и психологов. Сопоставлены понятия «творчество» и «творческие способности» в понятийном аппарате исследования. Рассмотрены условия и предложены принципы, с помощью которых можно организовать учебный процесс для непрерывного развития творческих способностей обучающихся. В статье представлено содержание техники квиллинга, техники эбру, направленных на развитие творческих способностей студентов. Использование арт-технологий помогает снять волнение, эмоциональный стресс у человека. Эффективное применение арт-технологий помогает в улучшении психологического микроклимата в учебном корпусе и в аудиториях. Арт-технология также может быть связана с обучением интеллектуальной деятельности через художественное творчество. Арт-технологии позволяют студентам выразить себя, а также в виде психологической помощи клиентам позволяют повысить самооценку человека, способствуют саморегуляции и самоконтролю поведения. В практической части исследования представлены результаты опытно-экспериментальной работы, в которой приняли участие 100 человек. Исследование проведено на базе Казахского национального университета им. аль-Фараби. На основе созданной методики посредством техники квиллинга и эбру у студентов нормализована самооценка, были развиты эмоциональная устойчивость, творческие способности.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, исследовательская деятельность, студент, арт-технология, учебный процесс, способность.

Кіріспе

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде адамға көптеген жаңа талаптар орнату қажеттілігі анықталады. Жарқын шығармашылық даралығымен және табысты өзіндік ерекшеліктері бар тұлғаны қоғам талап етеді. Осыған орай, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің міндеттері: ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту; оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану; білімнің, ғылымның және өндірістің интеграциясы; әркімге өзінің білім мен біліктілікке негізделген жеке әлеуетін қоғамда барынша пайдалануға көмектесетін оқыту жүйесін өмір бойы дамыту», – деп жазылған (Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы) [1]. ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты халыққа

жолдауында: «Адамды және қоғамды уақыт талабына сай жетілдіру қажеттігін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Жаңарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады. Мен халқымыздың әлем үлгі тұтарлық жақсы қасиеттерінің көбірек болғанын қалаймын. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы «білімді болуға оқу керек. Бай болуға кәсіп керек. Күшті болуға бірлік керек. Осы керектердің жолында жұмыс істеу керек» дейді, бұл көзқарас бүгінгі күні өте маңызды» деп айтып өткен сөзі өскелең ұрпақтың ақыл-ой өрісінің, интеллектуалдық, шығармашылық қабілеттерінің, еңбекқорлығының, тапқырлық қасиеттерінің мол болуы керектігін дәйектейді (Тоқаев Қ.К. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты халыққа жолдауы. Нұрсұлтан, 2020) [2]. Сол себепті қазіргі таңда білім беру жүйесі оқыту үрдісін жаңадан технологияландыру мәселесін қойып отыр.

Қоғамның постиндустриалды даму кезеңі адамға сапалы әрі жаңа талаптарды ұсынып, тұлғаның жеке дара, шығармашыл, коммуникативті, табысты болу қажеттігін қамтамасыз етуде. Заманауи білім берудегі терең өзгерістердің үдерісі шығармашылық әрекетті қалыптастыру мәселесін, ойлау қабілеті жоғары, жан-жақты дамыған тұлғаның құрылуына әсер ететін, қайталанбас ерекшелігімен дараланатын сипаттағы жүйені талап етуде.

Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсатында: «Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту; елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ғылымның үлесін арттыру» деп көрсетілген. (Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2019) [3]. Осыған орай қазіргі уақытта еліміздің оқыту үдерісіндегі реформалар мен саясаттар, жаңа өзгерістер мен жаңалықтар білім беру қызметіндегі әрбір маманның, бұрынғы мен қазіргі, ертеңі мен болашағы жайлы ойлауына, жаңа ойлармен толғануына, жаңа жүйелермен әрекет жасауына негіз болмақ. Сол себепті, білім алушы тұлғаларды сапалы да саналы түрде оқыту болашақ педагог мамандарының, зиялылар қауымының тапқырлығы мен шығармашылығына байланысты.

Жоғары мектептің негізгі міндеттерінің бірі – қажетті деңгейде кәсіби білімі, құзіреттіліктері мен зияткерлігі қалыптасқан, логикалық ойлау, зейінділік, шығармашылық қабілеттері дамыған, жоғары кәсіби білікті мамандар даярлау болып табылады.

Жоғары кәсіби білім беретін оқу орындарында білікті мамандар даярлаудың басты мақсаты мамандықтарды меңгертіп қана қоймай, әлемдік білім деңгейінде, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау мақсатымен кәсіби құзіреттілік мүмкіндіктері арқылы нәтижеге бағытталған білім беруді жүзеге асыру – қазіргі уақытта өзекті мәселелердің бірі.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері

Зерттеушілер креативтілікті тәрбиелеу мақсатында оқушылардың танымдық іс-әрекетіндегі психологиялық-педагогикалық басшылығына ерекше көңіл аударады. Осы мақсатқа орай біз психологиялық-педагогикалық әдебиетте білім беру мекемесінің іс-әрекетіндегі бағалы құрал ретінде – тұлғаның өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту, өз ойын білдіре алу қажеттіліктерін қанағаттандыруына септігін тигізетін арт-технологияны ұсынып отырмыз.

Зерттеудің мақсаты: ЖОО студенттердің шығармашылық қабілеттілігін арт технология арқылы дамыту жұмысын ғылыми тұрғыда

негіздеп, әдістемесін жасау және студенттердің шығармашылық қабілеттілігін анықтау.

Зерттеудің міндеті:

1. ЖОО студенттердің шығармашылық қабілеттерінің даму ерекшеліктерін қарастыру.

2. Студенттердің шығармашылық дамуындағы арт технологияның мүмкіндіктерін ашу

Зерттеу болмажы: егер студенттердің шығармашылық қабілеттерін арт технология арқылы дамыту жұмыстарының әдістемесі жасалып, практикаға ендірілсе, онда студенттерге арт технология арқылы шығармашылықты дамыту жоғарғы деңгейде ұйымдас-тырылады, өйткені ұсынылған жүйе ЖОО педагогикасындағы тұжырымдамалар мен теорияларға негізделген.

Әдебиетке шолу

Қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық т.б. үрдістері жастардың белсенді, шығармашылықпен қызмет жасайтын және кеңінен ойлауға қабілетті, білгір, креативті тұлға ретінде жан-жақты болуын қажет етеді. Сол себепті, білім берудің негізгі мақсаты – арнайы технологиялық әдістер арқылы мақсатты және жүйелі түрде жастардың зияткерлігін, шығармашылығын дамыту, ғылыми көзқарасы мен ойын қалыптастыру, өз бетінше оқу дағдыларының дамуына негіз салу болып табылады.

Шығармашылық құзіреттілікті қалыптас-тыру – шығармашылық қабілеттерді дамыта отырып, интеллектуалдық белсенділікке, жаңаны түсінуге, қолдануға, дәстүрлі өнерді, білімді қолдана білу, жан-жақты ізденуге бағыттауды қалыптастыру. Студент ол болашақ мұғалім. Қазіргі қоғам шығармашылық қабілеті бар, талантты іскер мамандарға мұқтаж.

Жас ұрпақтың шығармашылық әрекетін қалыптастыру мүмкіндігі, оның күрделі де, ұзақ үдеріс ретінде бірқатар философиялық, психологиялық, педагогикалық еңбектерде көрініс тапқан. Адамның еңбек іс-әрекеті, ондағы шығармашылық әрекеттің қалыптасуы жөніндегі ойлар ежелгі грек философтары, қайта өрлеу дәуірі ғалымдары Аристотель, әл-Фараби, Ж. Баласағұн, Х. Дулати, шетел философтары Р. Адлер, Н.А. Бердяев, Э.В. Ильенков, еліміздің философтары Д. Кішібеков, Ә. Нысанбаев, М. Орынбеков, Қ. Әбішев және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

В.К. Батулин шығармашылық – нәтижесінде жаңа фактілерді, жаңа құбылыстар мен заңды-лықтарды орнататын, қайталанбайтын мәдени,

әлеуметтік маңызды құндылықтарды құратын рухани-практикалық іс-әрекет болып табылады, – деп тұжырымдайды (Батулин, 2016: 27) [4].

Психологиялық әдебиеттерде шетелдегі Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, Л.С. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, В.В. Давыдов, Б.Д. Эльконин, еліміздегі Қ.Б. Жарықбаев, М. Мұқанов, Ө. Алдамұратов, Х.Т. Шерьязданова, Ж.Б. Намазбаева, С. Жақыпов және т.б. еңбектерінде шығармашылық қабілеттің психологиялық аспектілері тұжырымдалған.

Шығармашылық қабілеттің дамуы мәселесі жайлы көптеген белгілі педагог ғалымдардың еңбектерінде кездестірсек болады. Солардың ішіндегі маңызды үлес қосқан ғалымдар: Б.М. Теплов, В.Д. Шадриков, В.Э. Чудновский, Р.С. Немов, Я.А. Пономарев, А.Н. Лук, В.Н. Дружинин, В.А. Левин, Ф.Н. Гоноволин, М.Г. Ярошевский және т.б. Ал Дж. Гилфорд, С. Медник, К. Тейлор, Е. Туник, П. Торренс, А. Маслоу, З. Фрейд, Ф.И. Буслаева өз еңбектерінде студенттердің шығармашылық қабілеттері мен шығармашылық ойлауын қарастырған.

Студенттердің шығармашылық қызметін ұйымдастыру мәселелері ресей психологтар мен педагогтар В.И. Андреевтің, М.Л. Махмутовтың, Т.И. Шамованың еңбектерінде, оның ішінде В.А. Анищенко, И.Д. Белоновская, И.А. Зимний, Н.С. Сахарова, Н.В. Якина тұлғаның құзыреттілікті дамыту аспектісінде көрініс тапқан.

Белгілі философ Ө. Нысанбаев адамның шығармашылық мүмкіндігін оятуда еңбектің маңызының зор екендігін айта келіп, еңбек үдерісі кезіндегі шығармашылық өндірістегі адамның жекелеген қызмет түрлерін ғана емес, өндірістің барлық салаларын түгел қамтиды. Мұнда адамның қашан да еңбек етуге көңіл-күйінің болуын қамтамасыз ету керектігін айтады (Нысанбаев, 2017: 51) [5]. Себебі, өз кәсібіне көңілі толып, жасаған еңбегінен рахат сезімге бөленетіндей болса, оның жасаған өнімі де сапалы болмақ. Шығармашылық туралы Б.Д. Эльконин мынадай анықтама берген: «Шығармашылық – бұл ерекше түрдегі жасампаздық, жаңадан туындаған нәрсе ескі нәрсенің қайталануы болмай, өзінің біртұмалығымен ерекшеленсе, өзін-өзі көрсетіп, дәлелдейтін болса, онда пайда болған шығармашылық акт туралы айтуға болады» (Эльконин, 2015) [6].

Елімізде тұлғаның бойында шығармашылық әрекетті қалыптастыру мәселесімен айналысқан ғалымдардың бірі М.Ә. Құдайқұлов шығармашылық үдерісті жан-жақты талдай отырып,

педагогикалық шығармашылық қабілетті дамыту үшін ең алдымен мұғалімнің ойында интуиция мен мотивацияның пайда болуы шарт, онан соң шабыттанумен жаңаша идеяны ойлап табудың негізінде тапқырлық танытып, оған сәйкес жоспар құрып, оны табандылықпен іске асыра білуі қажет – деп есептейді (Құдайқұлов, 2016: 17) [7].

Қазіргі таңда дамыған қоғам шығармашылықпен жұмыс жасайтын мамандарды талап етеді. Студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуда сабақтарды түрлендіріп өткізу маңызды болып табылады. Осы орайда студенттерге сабақтан тыс, жеке, топтық жұмыстар ұйымдастыруда ғылыми-шығармашылық апталықтар, жобалар, ұйым, тренингтер мен шебер сыныптарды өткізіп отыру тиімді. Жұмыс барысында студенттердің қалауы, таңдауы мен ұсыныстарын ескеріп отыру қажет (Ferrara Lydia and Flammia Aurora, 2018: 26)[8].

Зерттеу материалдары мен әдістері

Арт технология – эмоционалдық күйді өзгертетін ежелден бері келе жатқан табиғи түрі, бұл техника психикалық күйзелісті жеңілдету үшін, тыныштандыру, шоғырландыру үшін көптеген адамдар қолданады. Арт технологияның тиімділігі білім беретін ортада психологиялық микроклиматты тұрақтандыру, өйткені студенттерге психологиялық көмек беру арқылы олардың жеке дамуына, мүмкіндіктерін толығымен жүзеге асыра алады, өзін-өзі бағалауын жоғарылатады, мінез-құлқын бақылауға көмектеседі. Бұл өте маңызды, өйткені мінез-құлық пен эмоцияларды бақылау адамдарға шешім қабылдауға, қорытынды жасауға көмектеседі.

Арт технология жаңа білім беру стандартына сәйкес келеді. Бұл шығармашылыққа, дамуға, өзіне деген сенімділікті арттыруға жағдай жасайды. Арт-технология – бұл көркем шығармашылық арқылы зияткерлік іс-әрекетті оқыту. Шын мәнінде, бұл қарапайым оқушыларды ең қарапайым білім беру бағдарламалары бойынша тәрбиелеу педагогикасы.

Жаңа білім беру тұжырымдамасы оқытуда жүйелі – белсенді көзқарасты талап етеді. Қазіргі сабақты инновациялық технологияларды енгізусіз елестету мүмкін емес, ал мұғалімнің арсеналында жүзден астам технология бар. Технологияның барлық алуан түрлерінде мұғалім жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, белгілі бір ортада білім берумен тәрбие

міндеттерін жүзеге асыруға көмектесетін біреуін таңдайды. Қазіргі уақытта арт-технологиялар білім беру процесінде оқытудың әртүрлі сатыларында жиі қолданылады. Арт сабақтар көбіне «егер... не болады» («а что будет если...») алгоритмі бойынша өтеді. Студенттер қарым-қатынас жасай алады, бір-біріне көмектеседі, пайымдайды, ішкі дауысын тыңдайды және өзін-өзі көрсете алады. Арт-сабақтардың мысалдары: театрализация, психодрама, модельдеу, мәдени диалог, сырттай саяхат, пәндік сурет, оқу ойындары.

«Арт-терапия» art – өнер, (art therapy – өнермен емдеу) адамның психо-эмоционалды жағдайын білдіру мақсатында пластикалық бейнелеу өнерімен емдеуді білдіреді. Арт-терапия түрлері: изотерапия, музыкалық терапия, ертегі терапиясы, куклотерапия, имаготерапия (театрлық әрекет), кинезитерапия (би қозғалысы), библиотерапия, фототерапия.

Арт-технологияларды қолдану танымдық белсенділік деңгейін кеңейтуге және тереңдетуге, студенттердің оқу материалын тереңдетіп оқуға деген ынтасын оятуға, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл білім беру және тәрбие процесінің сапасын арттыратын технологиялардың бірі. Арт-технологияларды қолданатын сабақтардың дидактикалық артықшылығы бар: «меноны көрдім» қатысуының әсері жасалады, қызығушылық, көбірек білуге және көруге деген ықылас көрінеді. Арт технологияны болашақ педагог психологтарға, жалпы педагогтарға жүргізу арқылы өзіне-өзі сенімді, мақсаты айқын, шығармашыл, дамуға ынтасы зор, эмоциясын басқара алатын педагог тәрбиелеп шығаруға көмегі зор. Ал осындай педагогтар біздің қоғамымызға қазіргі таңда қажет. Себебі, заман талабына сай өмір сүруге, өзін-өзі қорғай алатын, өз мүмкіндіктерін дұрыс пайдалана алатын, өзіне-өзі сенімді ұрпақ тәрбиелеу үшін ең бірінші педагогтардың үлесі зор.

Шығармашылықтың мәні – қоғамдық маңызы бар жаңа және ерекше өнімдерді жасау қызметі. Адамдар күн сайын көп нәрсені жасайды: кішкентай және үлкен, қарапайым және күрделі. Әрбір іс – қиындығы көп немесе аз міндетті талап етеді.

Түрлі мәселелерді шешкен кезде шығармашылық әрекет орын алады, жаңа жол немесе жаңа нәрсе жасалады. Міне, осы жерде шығармашылық қабілеттерді ақыл, бақылаушылық, іскерлік және талдауға байланысты ерекше қасиет жиынтығы құрайды. Ғылыми-

техникалық прогрестің жеделдеуі саны мен сапасына, шығармашылығы дамыған ақыл-ойларға, ғылымның, техниканың және өндірістің жылдам дамуын қамтамасыз ету қабілетіне, халықтың зияткерлік әлеуетін арттыру мәселесіне байланысты болады. Шығармашыл адамдарға келесі жеке қасиеттер тән:

1) тәуелсіздік – жеке стандарттар топ стандарттарынан гөрі маңызды; бағалау мен пайымдаулардың сәйкес еместігі;

2) ақылдың ашықтығы – өзіңіздің және басқа адамдардың қиялына сенуге дайын болу, жаңа және ерекшені қабылдау;

3) белгісіз және шешілмейтін жағдайларға жоғары төзімділік, осы жағдайлардағы сындарлы белсенділік;

4) дамыған эстетикалық сезім, сұлулыққа деген ұмтылыс.

Жоғары оқу орындарында студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытудың негізгі факторы болып олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге, оларға кәсіптік білім беруде болашақ мамандықтарына байланысты қабілеттерін де дамыту аса маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Шығармашылық қызығушылықты қалыптастырудың қазіргі тұжырымдамасы жаңа парадигмаға сүйенеді, ол әр жеке тұлғаның ынтасы; әр жеке тұлғаның даму мүмкіндіктерінің, оның ішінде шығармашылықпен өзін-өзі дамытуды қажетсінуінен; ішкі еркіндігінің бағамдылығы – сыртқы шығармашылық өзін-өзі дамытудың табиғатын танымдық қызығушылықтың ықпалдастырылған сипаттамасы ретінде түсінуден тұрады. Студенттердің шығармашылығын дамытуда алдымен біз олардың жеке қасиеттерінің деңгейлеріне көңіл бөлу керекпіз. Теориялық және тәжірибелік мәселелерді шешу кезінде студенттерге шығармашылық қабілеттер қажет. Шығармашылық өнімдер – бұл тек материалдық өнімдер – ғимараттар, машиналар және т.б. ғана емес, сонымен бірге материалдық көріністі бірден құра бермейтін жаңа ойлар, идеялар, шешімдер. Басқаша айтқанда, шығармашылық дегеніміз – әр түрлі жоспарлар мен масштабта жаңа дүние құра білу.

Шығармашылық қызметте студенттің қабілеттерін дамыту үшін іздеу және шығармашылық міндеттер шешіледі. Сондықтан, егер оқу іс-әрекеті барысында оқу қабілеті қалыптасса, онда шығармашылық қызмет аясында жаңа шешімдерді іздеу және табу, қажетті нәтижеге жетудің ерекше тәсілдері, ұсынылған жағдайды қарастырудың жаңа тәсілдері қалыптасады.

Шығармашылық қабілеттерін дамытудың басты мақсаты – шынайы шығармашыл еркін тұлғаны тәрбиелеу. Осы мақсатты шешу үшін келесідей міндеттер анықталды:

- студенттердің өз бетінше ойлау, білім алу және тәжірибеде қолдану қабілеттерін қалыптастыру;

- танымдық, зерттеу және шығармашылық іс-әрекеттерін дамыту;

- туындаған мәселелердің стандартты емес шешімдерін табу;

- шығармашылық қызметке қатысуға қызығушылықтарын арттыру.

Студент өзінің шығармашылық қабілеттерін белсенді дамытқысы келсе, студенттің шығармашылық даралығын байқап, оған әр түрлі іс-әрекеттерді ашуға мүмкіндік беретін мұғалімнің көмегі қажет.

Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін аудиторияда да, аудиториядан тыс қызметте де дамытуға болады. Негізгі аудиториялық зерттеу қызметі – студенттердің сабақтың проблемалық мәселелерін шешу бойынша өздік жұмысы. Сабақтан тыс студенттер әртүрлі пәндер бойынша зерттеу сипатындағы тәуелсіз тапсырмалардан тұратын зерттеу жұмыстарын жүргізу керек. Зерттеудің өзіндік, еркін тапсырмалары келесі сөздермен тапсырмаларды орындау үшін нақты, түсінікті және логикалық нұсқаулықтармен қамтамасыз етілуі керек: зерттеңіз..., анықтаңыз..., байқаңыз..., зерттеңіз және салыстырыңыз..., қорытынды жасаңыз..., көргендеріңізді сипаттаңыз..., салыстырыңыз және талдаңыз.

Әр студенттің өзіндік шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін жинақтауы шығармашылық тапсырмаларды орындаудың әртүрлі кезеңдерінде ұжымдық, жеке және топтық жұмыс формаларын белсенді қолдануды қамтиды. Жеке форма студенттің жеке тәжірибесін жандандыруға мүмкіндік береді, шешім қабылдау үшін белгілі бір тапсырманы өз бетінше бөлу қабілетін дамытады. Топтық форма өз көзқарасын жолдастардың пікірімен үйлестіру, топ мүшелері ұсынған іздеу бағыттарын тыңдау және талдау қабілетін дамытады. Ұжымдық форма студентке шығармашылық мәселені шешудің әртүрлі көзқарастарын анықтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, жұмыстың тиімділігі көбінесе студенттер арасы және студенттермен оқытушы арасындағы қарым-қатынас сипатымен анықталады.

Оқу үдерісінде арт-технология элементтерін қолдану барысында, студенттердің еңбек-

сүйгіштігі, эстетикалық талғамы, білімі, коммуникативтік қабілеттерінің өскендігі байқалды. Осыған орай арт-технологияның формаларын пайдалы, әрі оқытудың инновациялық құралы ретінде, оқу-тәрбие үдерісіндегі маңыздылығы жоғары екендігі көрінді. Яғни, білім беру үдерісінде дұрыс ұйымдастырылған арт-технологияның формалары жеке тұлғаның өзін-өзі тани отырып, дамуына жол ашады, өзін-өзі бағалау қасиеті жоғарылайды, қоғамдық қарым-қатынасы артады, сондай-ақ шығармашылық тұрғыдан өзара қатынастың тиімді жақтарын жаңаша қалыптастырады.

Жұмысымыздың мақсаты мен қойылған болжамын дәлелдеп тексеруіміз үшін теориялық (педагогикалық талдау), эмпирикалық (педагогикалық бақылаулар, сауалнама, әңгімелесулер, іздену), алынған ақпаратты статистикалық өңдеуден өткізу әдістері (салыстыру, қорытындылау, талдау, өңдеу, жинақтау), көрнекілік, тәжірибелік, т.б. қолданылды.

ЖОО студенттеріне эбру және квиллинг техникаларын қолдануды жөн көрдік. Ол бізге ғасырлар тереңінен келді және бастапқыда халықтық «өнертабыс» болды. Бұл ескі графикалық әдіс, бұл сізге бір уақытта су бетінен түрлі-түсті эсер алуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде қағаз бетінде ерекше сурет қалады. Эбру – бұл сұйық бояулармен суда сурет салу болып табылатын ежелгі бейнелеу техникасы. Бұл әдістің мәні су мен бояулардың тығыздығы әртүрлі, соның арқасында олар таралмайды және ерімейді, бірақ бетіне жұқа пленка түрінде экспрессивті үлгіні қалдырады. Суда сурет салғаннан кейін ол қағазға немесе матаға мұқият ауыстырылады (материал жай сұйықтыққа қолданылады). Су арнайы заттардың тығыз қосылуын жасайды. Эбру терапиясы өте ерекше, таңғажайыпқа толы. Тіптен мүлдем сурет сала алмайтын адам да бұл техника арқылы өте әдемі сурет сала алады.

Эбру – ежелгі түріктерден бастау алған су бетіне салынатын сурет өнері. Ғажайып құбылысты суретшілер суда ерімейтін арнайы майлы бояулар арқылы жасайды. Нәтижесінде, мата немесе қағаз бетіне көшіріп алуға болатын өрнек пайда болады. Эбру парсы тілінен аударылғанда «об» су, «ру» бетінде, судың бетінде деген мағына береді. Бұл таңғажайып сурет өнері XI ғасырда ежелгі түріктерден бастау алған. Эбру бұл бір жағынан оңай болып көрінгенімен, өте қиын өнер болып табылады. Оған керекті құралдар: өзінің арнайы суы – Art Deco, бояулары, қылқаламдар, біз, тарақ. Жалпылай айтсақ, судың бетіне сурет салу үшін

адамның ынтасы, құштарлығы, қызығушылығы болуы қажет. Ең алдымен, біз ыдысқа ArtDeco суын құйып, шило арқылы бояулармен фонын шығарамыз. Содан кейін, тамшы арқылы қиялымызға ерік беріп неше түрлі оюларды өрнектейміз. Өзінің айтып кеткеніндей майлы суы, екі түсті араластырмай ғажайып құбылыс шығуына ықпал етеді. Сондай-ақ, бұл өнер түрі жасөспірімдердің ойлау қабілетін, қиялының дамуына септігін тигізеді. Ал ересек адамдарға дем алудың, ұзақ уақыт бойына көтеріңкі көңіл-күйдің бір де бір себебі болып табылады.

Студенттерді мұқият қадағалай отырып, өздерінің шағын әлемін қалай ашатынын байқауға болады, онда олар шығармашылықпен көрінеді және одан үлкен рахат алады. Сонымен қатар, қолдың моторикасын, шыдамдылықты дамытады, гиперактивті балаларды тыныштандырады. Судың өзі әдемі жасауға көмектеседі, егер адам өз тілін түсінуге және оған еркін «сөйлеуге» үйренуге дайын болса. Эбру шексіз және ерекше – екі сурет бірдей болмайды, әр жолы жаңа комбинация алынады – түстер, реңктер, пішіндер... Тіпті шебер суретші әр жаңа суретте судағы бояулар қалай «билейтінін» білмейді! Бұл техника жас ерекшелікке қарамайды, жас адамнан қарт адамға дейін пайдалануға болады. Сондықтан осы арт техниканы қолдануды жөн көрдік.

Квиллинг – қазақ тілімен айтқанда қағаз орау. Квиллинг – кейбір адамдардың хоббиі. Ол арқылы көңілді аулап, өнер табуға болады. Квиллинг (ағылшынша quilling – «құс қауырсыны») – қағаздан жасалған филигрань қағаздарды өңдеудің ескі техникасы ретінде осы уақытқа дейін таралып, «квиллинг» атауына ие болып отыр. Бұрынғы кезде қағазды шиыршықтап орау үшін құстың қауырсыны қолданылған екен. Сондықтан бұл өнердің түрі квиллинг деп аталған. Қазіргі таңда қағазбен жұмыс істеу өнері өз өзектілігін жоғалтқан жоқ. Қағаз – шығармашылық жұмыстың құралы ретінде әр адамға қолжетімді болып қалады. «Квиллинг» шығармашылыққа жол ашып, адамдардың қиялын, көркемдік мүмкіндіктерін дамытады.

А. Быстрицкаяның «Бумажная филигрань» атты кітабында мынадай анықтама берілген: «Қағаздан жасалған филигрань – қағаздарды түрлендірудің бұрынғы техникасы ретінде бүгінге дейін таралып, «квиллинг» атына ие болып отыр. Қағаз – шығармашылық жұмыстың құралы ретінде әрбір адамға қолжетімді болып табылады» (Быстрицкая, 2016: 18) [9]. А.А. Зайцева «Квиллинг: новые идеи для творчества»

атты еңбегінде ойын келесідегідей жазған: «Оқытумен тәрбиелеудегі негізгі міндеттердің бірі – шығармашылық мәдениетті дамыту. Тәрбиелеумен дамытудың маңызды бағыты болып саналатын көркемдік-эстетикалық жүйе – квиллинг техникасының түп тамырында жатыр. Түрлі әлеуметтік ортада жеңіл түрде бейімделуге мүмкіндік беретін, білім берудегі негізгі мәселелердің бірі – білім алушы тұлғалардың креативті, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамыту болып саналады» (Зайцева, 2017: 11) [10].

Қағаздың сырын жақсы білетіндердің қатары – қолөнердің квиллинг деген техникасымен айналысатын жандар. Шиыршықталған қағаздан әдемі гүлдерден бастап, неше түрлі ою-өрнекті туындыларды жасауға, суреттер мен фотоальбомдарды әшекейлеуге болады. Тек қиялға ерік беріп, жанға жақын нәрсені тани алса болды. Квиллинг техникасымен жұмыс істеу барысында қағаздың барлық элементтерін (материал, түстік гамма, дайындау технологиясы, тағайындалуы, т.б.) біріктіріп, үйлестіріп жұмыс жасалынады. Техниканың негізгі элементі – ролл деп аталады. Сондай-ақ, квиллинг техникасы арқылы, қағазбен жұмыс жасаған кезде роллдан басқа, «тамшы», «жүрекше», «көз», «шаршы», «ромб», «үшбұрыш», «меңзер», «жарты ай», «түтік ай», «шырмауық», «бұтақша» және т.б. формаларын жасауға болады. Бұл техниканың мақсаты – қағаздан жаңа туынды құрастырып жасаудың көркемдік тәсілі ретінде, квиллинг техникасының қарапайым әдістерін меңгерту негізінде, тұлғаны жан-жақты интеллектуалды және эстетикалық тұрғыда дамыту.

Квиллинг техникасы арқылы ЖОО студенттерінің шығармашылық әрекетін қалыптастыру бағдарламасы

Мақсаты: квиллинг техникасы арқылы студенттердің шығармашылығын, жан-жақты интеллектуалды және эстетикалық мәдениетін дамыту.

Міндеттері:

- квиллинг техникасымен таныстыру;
- қол саусақтарының моторикасын дамыту;
- студенттерді өзін-өзі тануға, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі дамытуға ынталандыру;
- коммуникативтік қабілеттіліктерін, қиялын дамыту;
- квиллинг техникасы арқылы эстетикалық талғамдарын ояту;
- квиллинг техникасы арқылы шығармашылықты қалыптастыруға байланысты алған білімдерін өмірде, тәжірибеде пайдалана білуге дағдыландыру.

Біздің ұсынып отырған бағдарлама мен әдістемелік нұсқаулықтар мазмұнындағы сабақтар заман талабына сай, елімізде соңғы үлгідегі өнер түрі болғандықтан, күнделікті мемлекеттік бағдарламадағы үлгілерді қайталамайды, сабақтан тыс, босуақытты дұрыс әрі пайдалы ұйымдастыруға бірден-бір жақсы үлгі.

Арт-технология бойынша сабақтан тыс тәрбие жұмысы, үйірмелер – белгілі бір нақтылы тәрбиелік мақсатты көздеп, студенттердің рухани мүдделерін қарқынды байытуға қызмет атқаруы тиіс. Сондықтан мұндай талаптарды тәжірибелік әрекетте жүзеге асыру, тәрбие жұмысын ұйымдастыруда белгілі бір жүйеліліктің болуын қажет етеді.

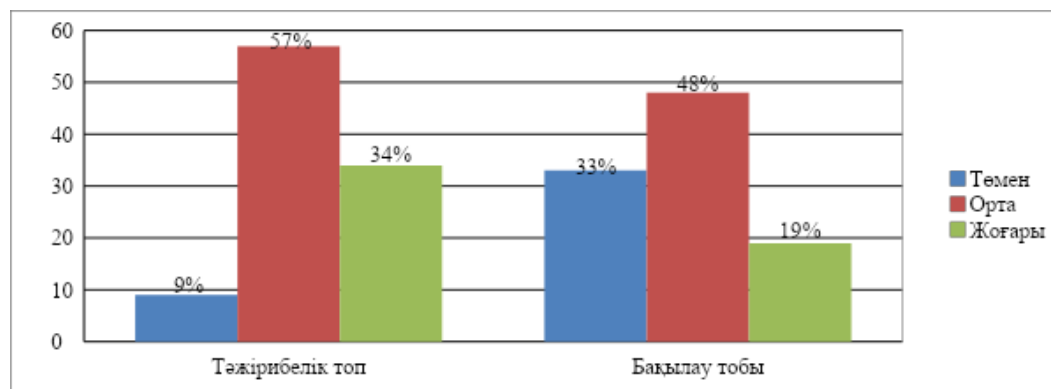
Зерттеу нәтижелері мен талдаулар

Талқылау. Зерттеу жұмысы барысында байқағанымыз, бұл әдіс студенттердің бос уақыттарын дұрыс, тиімді, ұтымды пайдалануға, мұғалімдердің шығармашылық қызметін шыңдауға жол ашады. Арт-технологияның үйірмесі студенттерді біріктіріп, олардың біліммен шеберлік аяларын кеңейтті. Жұмыс бағдарламасы картиналар, түрлі пішіндер, суреттер, ашық хаттар, жиектемелер жасау мен жапсыру, техникалық шеберлікті жетілдіруге көмектесті.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қалыптастыру кезеңінің көрсеткіштерін төмендегі кестеден көрсетеміз (1-кесте).

1-кесте – Қалыптастыру кезеңінің нәтижесі

№	Денгейлері Топтар	Төмен	Орта	Жоғары	Студент саны
	Тәжірибелік топ	2	16	6	50 (1 курс)
		9%	57%	34%	100%
2.	Бақылау тобы	5	16	2	50 (1 курс)
		33%	48%	19%	100%

1-сурет – Қалыптастыру кезеңінің нәтижесі (Диаграмма түрінде)

1-суреттегі диаграммдан көріп отырғаныңыздай, қалыптастыру кезеңінде жүргізілген сабақтар, сабақтан тыс жұмыстар үлкен нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік берді. Тәжірибелік топтарда белгіленген үш өлшем бойынша студенттердің төменгі деңгейі 9%-ға дейін төмендеп, орта деңгей 57%-ға, жоғары деңгейі 34%-ға жетті. Оқу үдерісіндегі шығармашылық тапсырмалармен қатар, сабақтан тыс жұмыстар оқушының шығармашылығын оятып, жан дү-

ниесімен сезінетін тамаша ойларға жетелейді. Ал одан тек жағымды қасиеттер туындайтыны белгілі. Сабақтан тыс жұмыстарда 1 курс студенттері арт-терапия техникалары арқылы шығармашылық белсенділігін үнемі қолдап, белгілі бір тақырып бойынша жұмыс істеуіне жағдай жасауға мүмкіндік зор. Сабақтан тыс жұмыстар, үйірмелер ұзақ ізденуді, зор табандылық пен қажырлылықты талап етеді. Бұған сабақтың шектеулі уақыты мүмкіндік

бермейді. Сондықтан, студенттердің көркемдік шығармашылық еңбегіне көңіл бөліп, олардың белсенді қызметін ұдайы қолдап, көмектесіп отыру қажет.

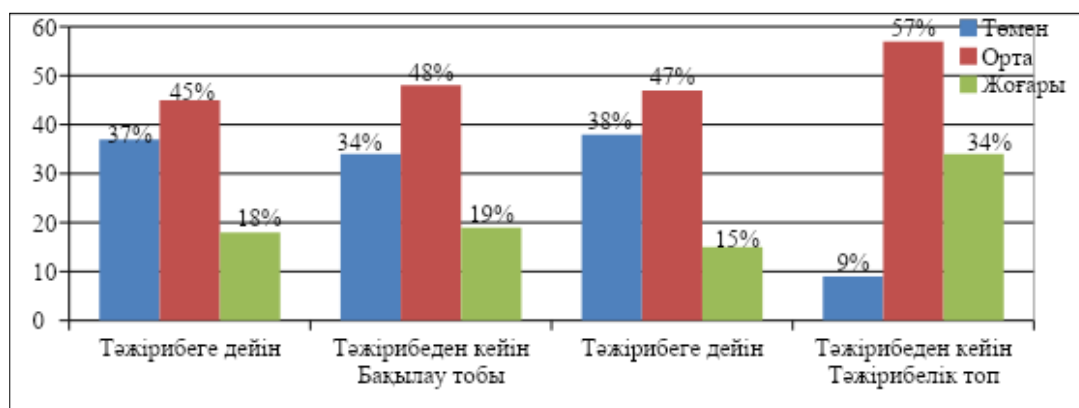
Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қалыптастыру кезеңінде арт-технологияның техникалары арқылы 1 курс студенттерімен сабақтан тыс үйірме жүргізілді. Біз ұсынған квиллинг техникасы мен эбру техникасы арқылы студенттердің шығармашылық әрекетін қалыптастырудың тиімділігін тексерудің қорытындысы, арт-терапияның техникалары арқылы шығармашылық сезімдері анағұрлым кеңейгені, олардың квиллинг және эбру техникалары туралы білімдерінің, түсініктерінің әлдеқайда дамығандығын байқапты.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмысымызды қорыту үшін, біз анықтау кезеңі мен қалыптастыру кезеңіндегі көрсеткіштерді салыстырдық. Бақылау кезеңінде біздің жүргізген жұмысымыз өзінің едәуір тиімді екендігін көрсетті. Өйткені, студенттердің арт-терапия арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастыруға бағытталған өлшемдердің алғашқы тәжірибеге дейінгі көрсеткен деңгейлері тәжірибеден кейін анағұрлым өскендігін көрсетті. Бұл қорытынды бақылау кезеңіндегі өзгерістерді төмендегі кестеден көрсетеміз.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыста студенттердің квиллинг, эбру техникалары арқылы шығармашылығының белгіленген өлшемдер бойынша даму деңгейінің салыстырмалы көрсеткіші 2-суреттегі диаграммада көрсетілген.

2-кесте – Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қорытынды кезеңінің нәтижесі

№	Қорытынды	Тәжірибелік топ			Бақылау тобы		
		Төмен	Орта	Жоғары	Төмен	Орта	Жоғары
1.	Тәжірибеге дейінгі кезең	38%	47%	15%	37%	45%	18%
2.	Тәжірибеден кейінгі кезең	9%	57%	34%	34%	48%	19%

2-сурет – Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қорытынды кезеңінің нәтижесі

Жоғарыда көрсетілгендей, егер тәжірибелік-эксперименттік жұмысқа дейін тәжірибелік топтың жоғары деңгейі тек 15% көрсетсе, тәжірибелік жұмыстан кейін аталмыш деңгей көрсеткіші 34%-ға дейін көтерілді. Студенттердің орта білім деңгейі 47%-дан 57%-ға жоғарыласа, студенттердің төменгі білім деңгейі 38%-дан 9%-ға дейін төмендеді. Бақылау топтарында тәжірибеге дейін студенттердің жоғары деңгейі 18%-ды көрсетсе, тәжірибеден кейін 19%-ды көрсетті. Орта деңгейлі көрсеткіш

тәжірибеге дейін 45% болса, тәжірибеден кейін 48% болды. Студенттердің төменгі білім деңгейі тәжірибеге дейін 37%-ды көрсетсе, тәжірибеден кейін аталмыш деңгей 34%-ға ғана өзгерді.

Бақылау кезеңінде біздің жүргізген әдіс-тәсіліміз өзінің едәуір тиімді екенін көрсетті. Өйткені, студенттердің арт-технологияның техникалары арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастыруға бағытталған өлшемдерінің алғашқы тәжірибеге дейінгі көрсеткен деңгейлері тәжірибеден кейін анағұрлым өскендігін

көрсетті. Студенттердің квиллинг, эбру техникаларымен жұмыс барысында үнемі шығармашылық тапсырмалармен жұмыс жасау, қолөнер шеберлігін меңгеруге деген ниеті пайда болды. Олар квиллинг, эбру техникасы, оның мәні, мазмұны, құрал-жабдықтары, тарихы жайлы ақпарат алып, жасалу жолын, квиллингтің негізгі элементі ролл және оның түрлерімен танысып, өздері жасай алатындай дағдыларды меңгерді, квиллинг және эбру өнері арқылы түрлі заттар мен бұйымдар жасауды, безендіруді, сурет салуды, судағы суретті қағазға түсіре білуді үйренді. Осылайша, арт-технология – болашақ мамандардың шығармашылық әрекетін қалыптастыратын құрал ретінде, сабақтан тыс және ЖОО-дан тыс жұмыстардың алатын орны ерекше және оның мүмкіндіктері жоғары деп айта аламыз.

Сонымен, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс 1 курс студенттерінің арт-технология арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастыру өлшемдері мен көрсеткіштерінің, деңгейлерінің дұрыстығын, біздің ұсынған әдістемеміздің тиімділігін дәлелдейді. Ал бақылау тобында тәжірибелік топқа қарағанда көп өзгерістер байқалмайды. Шеберлер жасаған көзартарлық бұйымдарының қыры мен сырын меңгеруге деген ынта пайда болды. Олар арт-технология негізінде орындалған туындыларды, олардың мазмұны, түрі, байлығын, өзіндік ерекшеліктерін толығымен бағалауды үйренді. Әсем бұйымдардың шынайы көрінісі мен квиллинг техникасы, эбру арқылы көркемдеп безендірілген жәдігерлерді көргенде ерекше шабытқа бөленді. Тәжірибелік топтағы студенттер орындау мен шығармашылық жұмыстарда еркін бағыт алып, алған білімдері мен көрген жәдігерлерінің элементтерін орынды пайдалана білді. Жаңа өнерді игеру барысында, студенттердің қызығушылықтары артып, қиялдары қарқынды түрде дами бастады, олар өз ойларын, идеяларын, пікірлерін білдіріп, белсенділіктері мен қиялы артты, жұмыс барысында ерекше шабытқа бөленді.

Қорытынды

Осы техникаларды жүргізу барысында студенттерден байқағанымыз шығармашылыққа деген қызығушылықтары бар екендігі. Арт технология шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, сонымен қатар басқа әлемге жол тартқандай болды. Яғни, тыныштандырады, ми дем алады, басқа да тың идеялар ойлауға көмек береді.

Арт технологиялық жұмыс өз алдына түзету және дамыту қызметін атқарады. Сонымен қатар, тек жұмыстың нәтижесі емес, жұмыс барысы да маңызды. Арт технологиялық әдістер студенттердің өмірге деген шығармашылық қарым-қатынасын қалыптастырады, мақсатқа жетудің әр түрлі тәсілдерімен жолдарын көруге, өмірлік қиын міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

Шығармашылық қабілеттерді дамыту аясында, білім алушылардың өз пікірлерін білдіріп, өздігінен тұжырымдама жасай білуіне, оның шығармашылыққа бағытталуына, өз бетінше білім алып, полимәдениетті дамыған тұлға болуларын іске асыра аламыз. Арт технология арқылы студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, біз студенттің кәсіби қалыптасуына ықпал жасай отырып, шығармашыл тұрғыдан ойлай білетін жан-жақты тұлғаны қалыптастырамыз.

Зерттеу барысында қол жеткен нәтижелер төмендегідей қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

1. 1 курс студенттерінің арт-технология арқылы шығармашылық әрекетін қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздерінің айқындалуы жеке тұлғаның шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамыту шарты бола отырып, жаңа нәтижелерге жетуде шығармашылық қабілеттілігінен көрінетін сапалық қасиет екендігін нақтылайды.

2. «Шығармашылық», «Арт-терапия», «Квиллинг», «Эбру» ұғымдары нақтыланып, арт-технология арқылы шығармашылықтың қалыптасуы дегеніміз – студенттің ойлау белсенділігі негізінде идеяның пайда болуы, оның шешілуі, оның логикалық дамуы, еңбек іс-әрекетінде тиімді әдістерді қолдануы, нәтиженің нақты көрінуі, нәтижеге жетудегі табандылық, өзін-өзі жан-жақты дамыту, өзін-өзі басқару, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау, жетілдіру, қол саусақтарының кіші моторикасының дамуы, зейіннің шоғырлануы, есте сақтау, қиял, сабырлылық, белсенділік, коммуникативтік қабілеттерін т.б. қамтитын сапалық көрсеткіштері деген анықтама берілді.

3. Арт-технология бойынша білім беру ортасын құру; арт-терапия техникалары қоғамдық мәнінің болуы; техника тапсырмалары студенттердің жас ерекшелігіне қарай іріктеліп берілуі; арт-терапия техникаларымен жұмысты оқушының өздігінен ұйымдастыруын қамтамасыз ету т.б. студенттердің шығармашылық әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары айқындалды.

Заман талабының өзгеруіне, өндіріс салаларына түрлі техникалар мен технологиялардың енуіне байланысты білім беру мазмұны да өз-

геріске ұшырауы заңдылық, сондықтан болашақта осы бағытта зерттеулер арнайы, дербес зерттеуді қажет етеді деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Алматы. – 6 б.
- 2 Тоқаев Қ.К. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты халыққа жолдауы. – Нұрсұлтан, 2020.
- 3 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – 2019.
- 4 Батулин В.К. Философия: учебник для бакалавров / В.К. Батулин. – М.: Юнити-Дана, 2016. – 343 с.
- 5 Серия книг «Өнегелі өмір» / под ред. Г.М. Мутанов, Ә. Нысанбаев. – Алматы, 2017. – 263 б.
- 6 Эльконин Д.Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2015. – 384 с.
- 7 Құдайқұлов М.А. Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік. – Алматы, 2016. – 78 б.
- 8 Ferrara Lydia and Flammia Aurora. Active Didactic Methodologies in the High School as Effective Education Strategies to Animate Students' Participation. – 2018. – 12 p.
- 9 Быстрицкая А. Бумажная филигрань. – М.: Айрис-Пресс, 2016. – 144 с.
- 10 Зайцева А.А. Квиллинг: новые идеи для творчества. – М.: Эксмо, 2017. – 95 с.

References

- Baturin V.K. (2016) Filosofia: uchebnik dlä bakalavrov [Philosophy: textbook for bachelors]. Moscow, İuniti-Dana, 343 p. (In Russian)
- Bystrickaia A. (2016) Bymajnaia filigran' [Paper filigree]. Moscow, Airis-Press, 144 p. (In Russian)
- Elkonin D.B. (2015) Detskaia psihologia: ucheb. posobie dlä stud. vyssh. ucheb. zavedeni [Child psychology: textbook manual for stud. higher. study. establishments]. Moscow, Akademia, 384 p. (In Russian)
- Ferrara Lydia and Flammia Aurora. (2018) Active Didactic Methodologies in the High School as Effective Education Strategies to Animate Students' Participation, 12 p.
- Qazaqstan Respublikasynyñ «Bılım turaly» Zañy, [Law of the Republic of Kazakhstan “on education”]. Almaty, 6 p. (In Kazakh)
- Qazaqstan Respublikasynda bılım berudı jäne ğylymdy damytudyñ 2020–2025 jyldarğa arnalğan memlekettik baġdarlamasy (2019) [The state program of development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2020-2025]. (In Kazakh)
- Qūdaiqūlov M.A. (2016) Tvorchestvolıyq jäne bäcekelestik qabilettilik. [Creativity and competitiveness]. Almaty, 78 p. (In Kazakh)
- Seria knig «Önegeli ömir» (2017) [book series «Moral life»] pod red. Mutanova G.M. Nysanbaev Äbdmälk. Ş. Almaty, 263 p. (In Kazakh)
- Toqayev Q.K. (2020) «Jaña jaġdaıdaġy Qazaqstan: is-qimyl kezeñi» atty halyqqa joldauy [Address to the people “Kazakhstan in New conditions: a stage of action”]. Nürsülтан. (In Kazakh)
- Zaiseva A.A. (2017) «Kvilling: novye idei dlä tvorchestva» [Quilling: new ideas for creativity]. Moscow, Eksmo, 95 p. (In Russian)